

81.652.93-920
Б-903
С 18665

ХАРФЛЫКЪ

48

✓

БУДАЙЛАНЫ А. Ж.

ХАРФЛЫКЪ

С 18665

Экинчи чыкыгыаны

Шахар школлагъа

Къабарты-Малкъар Республиканы
Халкъгъа билим берген министрствосу
къабыл этгенди

Нальчик "Эльбрус" 1993

Коп
на
К. М. Курманов

Учебное издание

Будаев Ахмат Жунусович

АЗБУКА

для 1-го класса городских школ

На балкарском языке

Редактор *У. А. Джулабов*

Художественный редактор-художник *Х. Т. Борлаков*

Технический редактор *Л. Д. Жарашуева*

Корректор *Т. П. Ульбашева*

ИБ № 2818

Сдано в набор 12. 11. 92. Подписано к печати 20. 11. 92. Формат 70×90 1/16. Бумага офсетная № 1. Гарнитура букварная. Печать офсетная. Усл. п. л. 4,68 + форз. 0,29 + вкл. 0,87. Усл. кр.-отт. 20,77. Уч.-изд. л. 3,84 + форз. + вкл. 0,36. Тираж 4000 экз. Заказ № 4894

Издательство "Эльбрус"

Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6

Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года

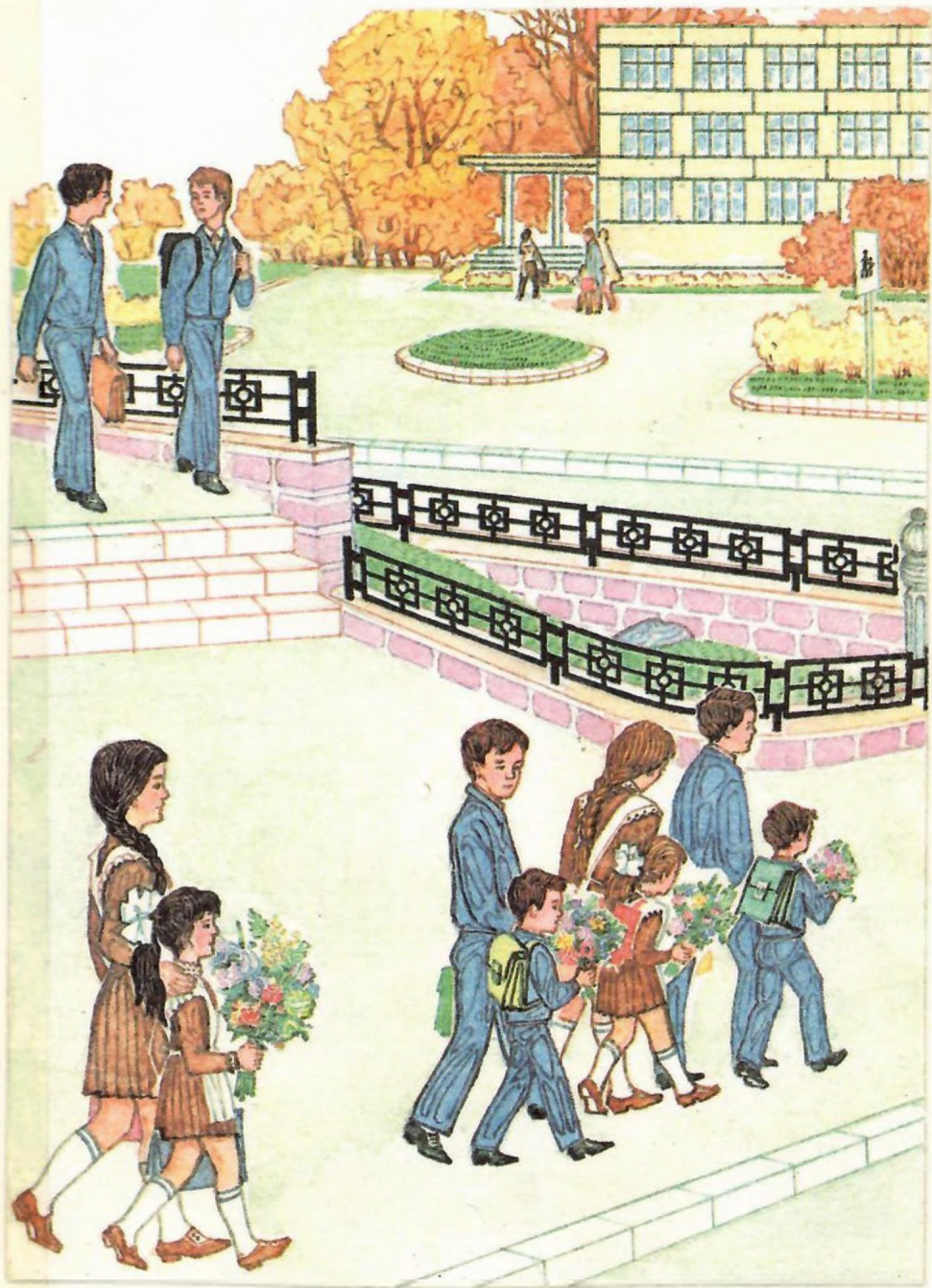
Мининформпечати КБР

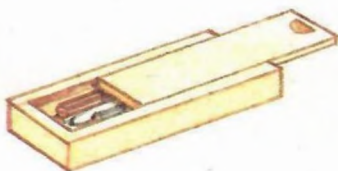
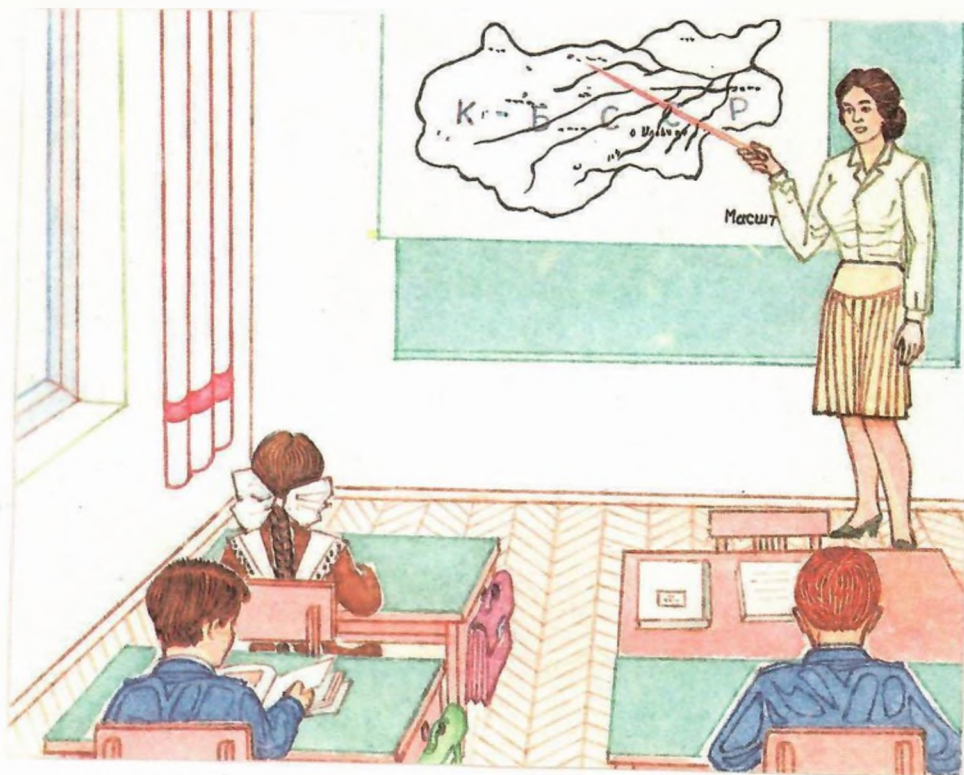
Нальчик, пр. Ленина, 33

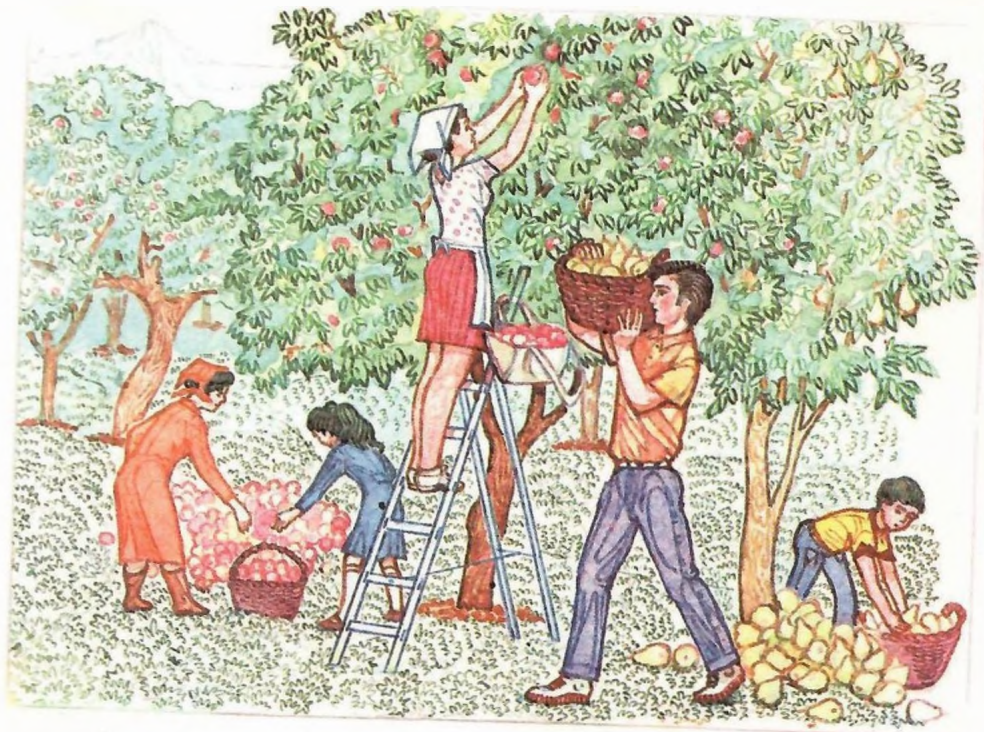
Б 4306020200-101 -93
М 125(03)-93

ISBN 5-7680-0741-5

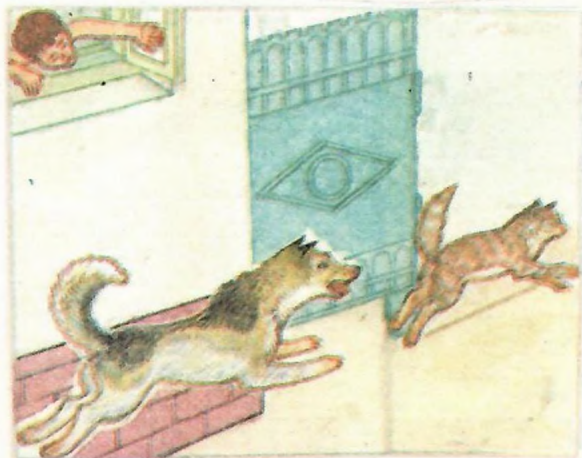
© Будаев А. Ж., 1993

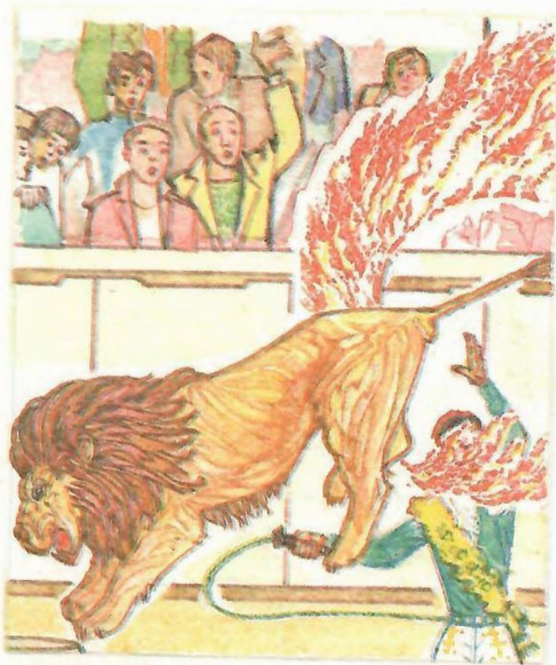

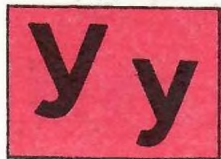

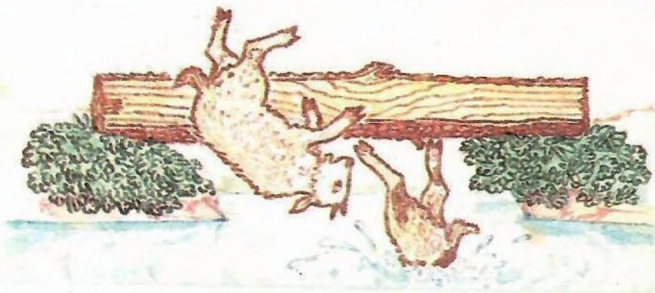

Aa

A-y-y!

Нн

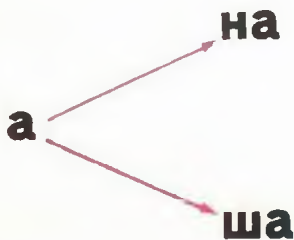

на ан ну ун

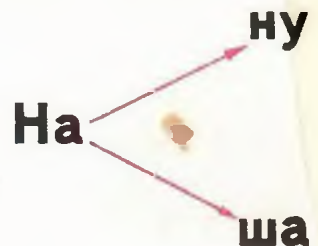
на|ша а|ша у|н
а|на На|ну у|на

Нану, аш аша.
Ана, наша аша.

321
аша?

ал ла ул лу

а|л у|ла|н у|лу
у|л|лу А|ла|н

ул-ун

Ал, ал, ана!

Алан, на|ша|ла|аша.

та

ат

ту

та л	а т	ту т
та на	а та	та ла
а т ла	а т ны	Та та

Ата, атны тут.
Тата, атла, танала.

Тал

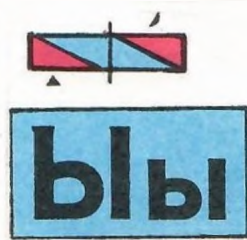
	та	321	ат	
Та	↙ ↘	тут?	↙ ↘	ла
	на			тал

ЫН НЫ ЛЫ ТЫ

ТЫ | ЛЫ а | ТЫ а | Т | ЛЫ
Ы | Н | НА а | Т | НЫ а | Ш | ЛЫ
а | Л | ТЫ та | Т | ЛЫ а | Т | ла

С-18865

Ы

Алты

Ынна, тылыны ал.
Ыннаны ашы—татлы.

ат → лы
тат → лы

1324
атлы ?

ла
ат → ны

Каб-Гали...
19...
...

ма ам мы му

ма алма ана м
ма л амма ата м

4312
амал ?

Амма, ал|ма|ла|ны|ал.
Мамаш, алма аша.
Мамаш алты алма ал.

а	у	ы	л	м	н															
																			т	ш

ра ар ру ур

ра| ма ша| р| ла а| лы| р
та| ра ма| ра| л ту| та| р

Ура! Ура!
Шура, шарланы тут.
Рашат, турмала алыр.
Марат, ма рама.

Марал

турма

ла

52314

Мурат?

тут

ар

шар

ат

да ду ды

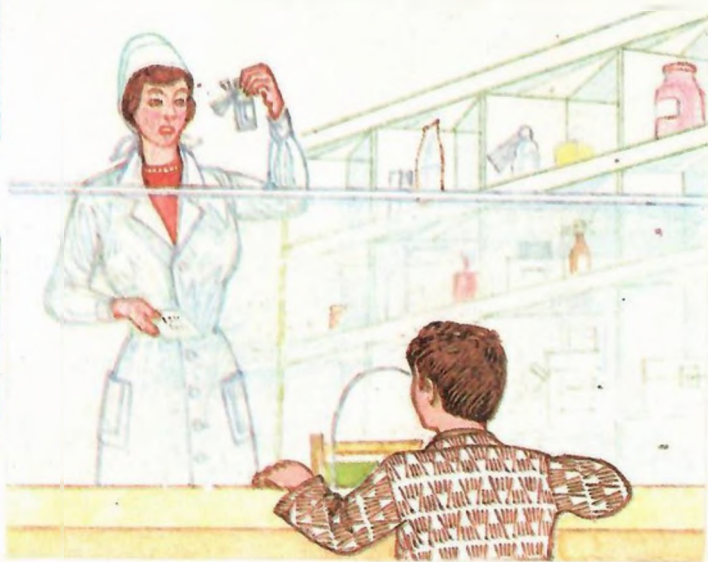
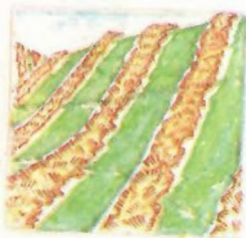

да | р | ма | н ту | та | ды
а | л | ды ты | р | ма | н
ды | ры | н ма | р | да

адам — атам

Д д

Дадаш.

Дадаш Ташлы
Талада турады.
Ол Шамдадан
дарманла алады.

14532
марда?

а	у	ы	л	м	н						д				
											т	ш			

ол он ор от то

о | л о | ту | н о | л | ту | р
о | н о | ру | н то | н
о | т то | л | ту | р о | ра | ды

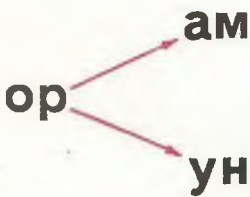
10

Отунла.

Омар.

Омар тары орады. Ол марданы толтурады.

23145
олтур?

ха ах хо ух

ха|лы ша|ха|р ху|р|ма
ху|на а|р|т|ха ха|ма|м

Х х

Шарх-шарх.

Харун.

Харун шахарда турады. Ол
Ахматха хурмала, алмала алды. Атта
Харунну махтады.

**34251
махта?**

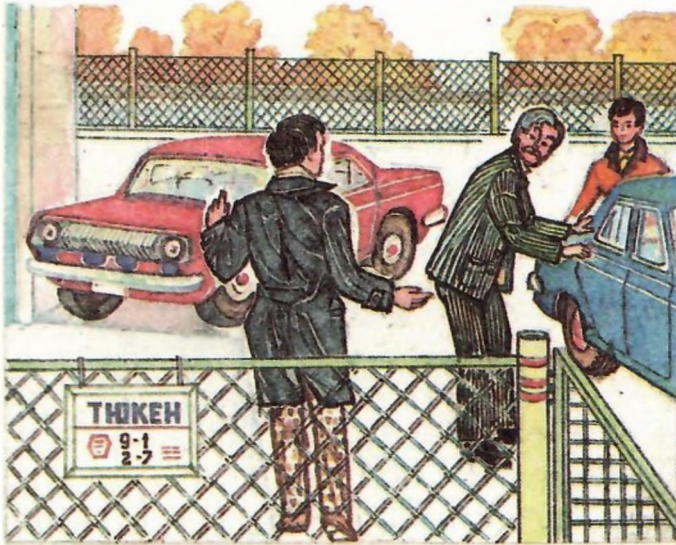
а	о	у	ы	л	м	н	р	й				д			
												т	ш	х	

И Т ТИ ДИ ИШ ШИ РИ

И | Т И | Ш МА | ШИ | НА
 ТИ | Ш ТИ | РИ ЛИ | МО | Н
 ТИ | ШИ ТИ | Л И | ЛИ | ША | Н

Илишан

Имран.

Имран шахтада урунады.
 Ол тири адамды. Имран иш
 марданы толу толтурады. Ол
 Иммолатха машина алды.

Шина

а	о	у	ы	л	м	н	р	й			д			
			и								т	ш	х	

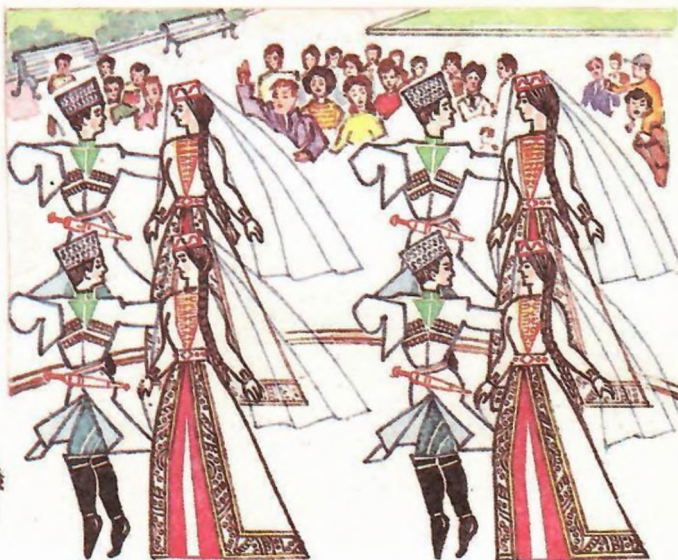

ай ой ый ий

а | й та | й ма | й да | н
ма | й то | й до | м ма | й

Дом | май

Той.

Май айы. Шахар | май | дан | да
улла той. Алий да, Ханий да
ол той | да | ды | ла. Тойда Ханий
хорлады.

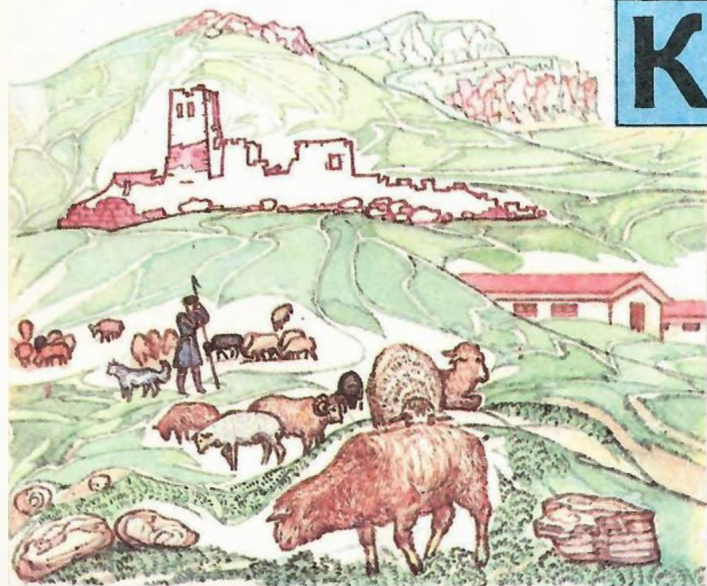
май → дан
→ да

4132
атла?

ойнай → ма
ашай → ма

кѡа акѡ кѡо окѡ

а | кѡ о | кѡ то | кѡ
кѡо | ѡ кѡо | л кѡа | ѡы | н
кѡо | ш кѡа | ла кѡа | ма
кѡа | ра то | кѡ | ду у | ла | кѡ

Кѡкѡ

Кѡа | ѡын

Кѡой кѡош.

Кѡара кѡолда улле кѡала.
Аны кѡатында кѡой кѡош.
Ол кѡошда Кѡурман турады.
Кѡурманны кѡойлары
токѡдула.

кѡа кѡу кѡы кѡо

кѡу | ш кѡы | ш | лы | кѡ
кѡа | йы | н кѡо | ру | й | ду

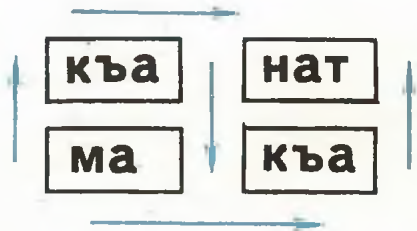

Кѡышлыкѡ.

Кѡанамат кѡышлыкѡда турады. Ол аны кѡоруйду. Кѡанамат кѡошха мал аш ташыйды. Кѡошну кѡатына уллу кѡара кѡуш кѡонду.

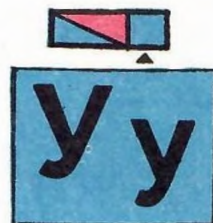
Лото.

51234
кѡойду?

ау уу иу оу

та|у ту|уа|р а|ри|у
 да|у та|уу|къ ха|уа
 ха|у та|у|ла о|т|ла|у

Та|уу|къ|ла.

Таулада.

Малкър таула ариудула. Алада
 къойла, тууарла отлайдыла. Мында
 хауа да ариуду. Аныуар тууар
 къошда турады.

а	о	у	ы	л	м	н	р	й	у			д			
			и									к	ъ	т	ш
												х			

ЭЛ

ЭН

ЭТ

ЭМ

ЭЛ

Э | ШИ | Т

Э | ДИ

ЭМ

ЭЛ | ЛИ

ЭН | ДИ

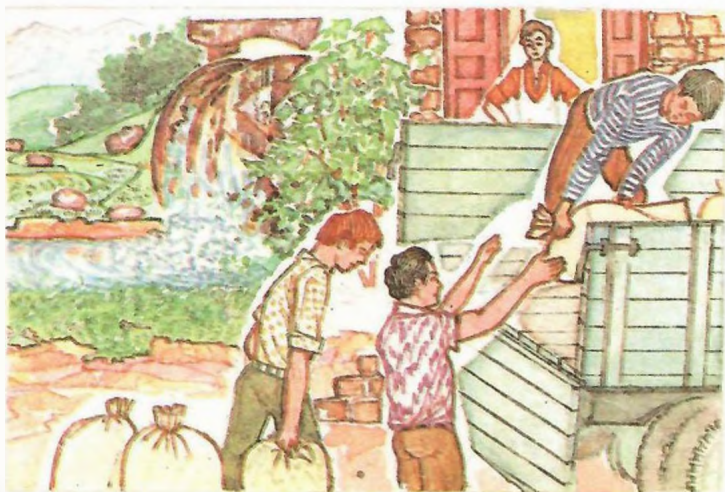
Эл.

Таула тарында уллу малкъар эл.
Ол ариу элди. Элдар анда турады.
Ол энди шахарда окъурукъду.

ше ле те ме ре де

ше|ша иш|ле ти|р|ме|н
те|ри эл|де иш|ле|й|ди

Ее

Эл тирменде.

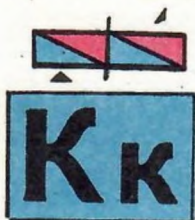
Темиркъан элде турады. Ол тирменде ишлейди. Тирменде ун тартадыла. Мени атам Махамет да тирменде ишлейди.

а	о	у	ы	л	м	н	р	й	у	д				
э		и	е							к	ъ	т	ш	х

ке ек ик ки ку ук

ке | ме ш | ко | л
 э | ри | к ку | ку | к
 те | ре | к ке | р | т | ме

Терекле орнатыу.

Школ аллында талай адам терек орнатадыла. Ала алма, эрик, кертме терекледиле. Терекле школну аллын омакъ этерикдиле.

ке → кел
 ке → тер

34125
 кукук ?

ке → рек
 те → рек

ба бе бо бу

ба | ра | ба | н ба | л | ли
ба | ш | ла | ды ар | ба

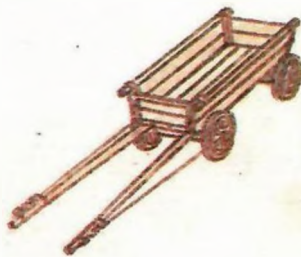
Балдан бла Абидат.

Жай каникулла бошалдыла.

Школда окъуу башланды. Балдан
бла Абидат мени бла окъуйдула. Ала
бек ахшы окъуйдула.

Элбер.

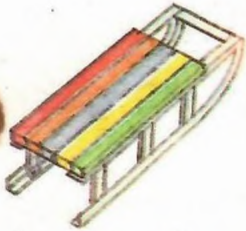
Арымайды, талмайды,
Ат артындан къалмайды.
Ол неди?

ча ач ыч че чу

ач ча|на о|къяу|у|чу
уч че|те|н чы|къя|ды

Чанала бла учуу.

Къяш. Къяр. Окъяучула чанала
бла учайыкъя дедиле.

Ала элни къяйырына чыкъядыла.
Учуу башланды. Учууда Чонай бла
Чотай алчы болдула.

уч → уу
→ хан

2314
алчы?

окъяуу → чу
учуу → чу

са ас со си сы

су|у а|на|сы сы|й|ла|ды
ке|си со|ха|н са|ры|м|са|х

Сс

Сомча.

Сомча биринчи классда окъуйду. Ол анасына болушады. Кеси черекден суу келтиреди. Ол чай да къайнатады. Сомча къонакъларын чай бла сыйлады.

Элбер. Къат-къат тону,
къарыш бойну. Ол неди?

за аз зу уз зо оз

зу|р|ну|к у|зу|н би|з
за|ма|н оз|ду къа|з

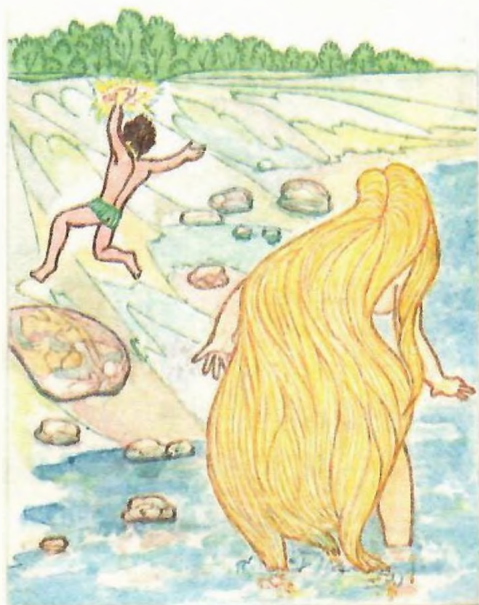

Зурнукла учадыла.

Зауукъ заманла оздула. Сууукъла келдиле. Зурнук баласына айтады:

— Учайыкъ, учайыкъ, сууукъладан къачайыкъ. Ала къанатларын создула, къыбыла таба учдула.

Суу анасы.

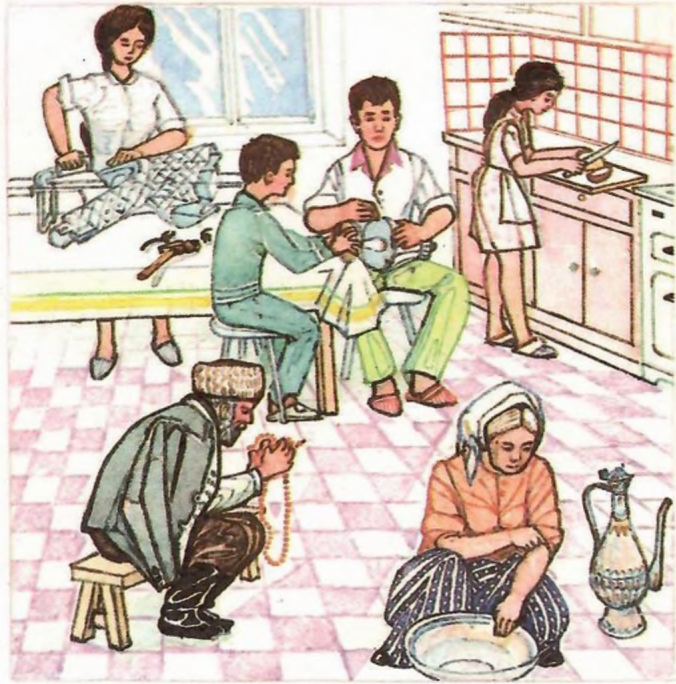

ЮЙ ТЮ ЮЧ ЧЮ

ю|й ю|й|ю|р тю|р|тю
 к|ю|з тю|л|к|ю тю|к|е|н
 ю|ч ю|ч|ю|н|ч|ю тю|к|е|н|ч|и

Ю ю

Бизни юйюр.

Бизни юйюрде алты адам барды.
 Ынна бла атта юйде турадыла.
 Атам юйле ишлейди. Анам тюкенчиди.
 Нурхан ючюнчю классха барады.

юб

юн

юкъ

юс

юб | ка

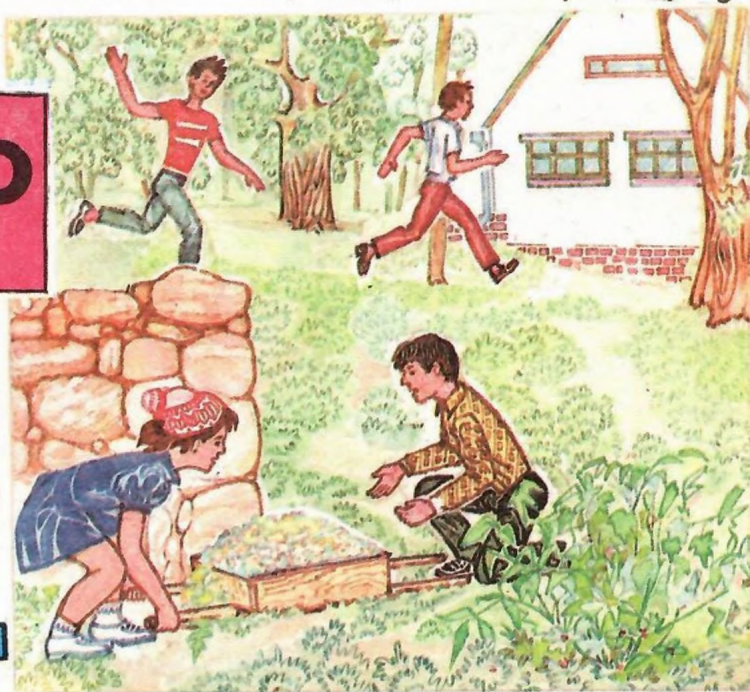
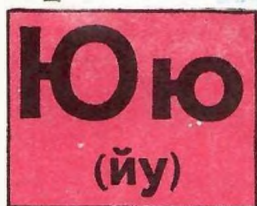
о | юн

къу | ю

чо | юн

о | юн | ла

о | юн | ну

Сабийлени оюнлары.

Солу кюн. Сабийле Оюсланы юнню арбазына келедиле. Оюс оюнну башлайды. Ол къчады. Юра аны къуады. Нурхан бла Сюлемен бокълаууч бла юзmez ташыйдыла. Сен а ойнаймыса?

жа же жи жу жү

же | р

жы | л | кты

жа | й

жы | л | кты | чы

Жайлыкъда.

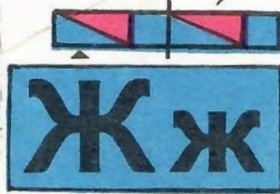
Жылы жай. Таула жашил кийимлерин киедиле. Жер жашнайды. Жюнюс жылктычыды. Ол жылкты кютеди. Биз Жюнюсде къонакыда болдукъ.

Элбер. Кюндюз жанады. Кече батады. Ол неди?

жа жу уж жо жи же

жа|ке|т к|ру|жо|к
жу|р|на|л ху|до|ж|ни|к

Абажур

Школ библиотекада.

Жамал бла Жора журнал алдыла.
Экиси да журналны ачдыла. Анда
ариу суратла. Жора абажурну,
этажерканы, жакетни атларын тюз
окъуду.

Элбер. Адам туйюлдю,
билим а береди. Ол неди?

га ге ги гу гю го

ги | н | жи

че | ге | т

го | к | ка

э | ге | ч

го | гу | ш

жи | ги | т

Талада.

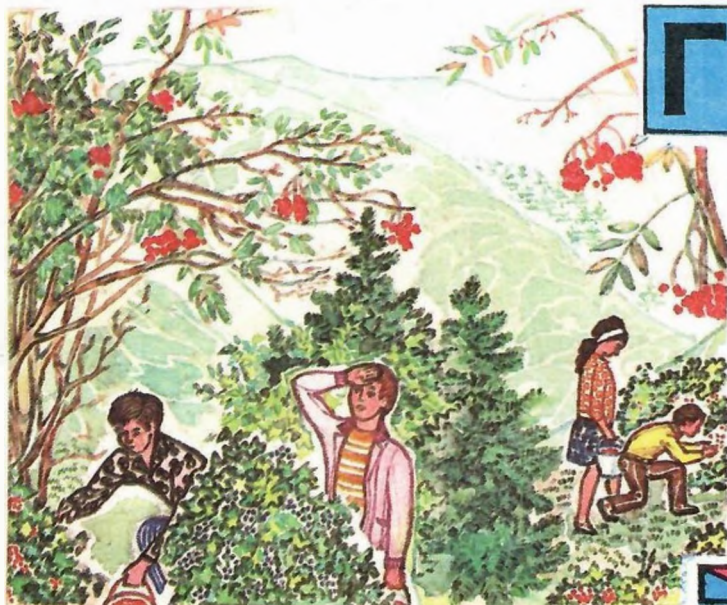
Гюлжан эгешчиги Нюржан бла
чегетге барды. Анда бир ариу тала.
Ала талада гюлле жыйдыла. Ала
аланы аналарына келтирдиле.

гъа гъо гъы гъу

са | гъа | т ду | гъу | м
а | гъа | ч къа | ры | л | гъа | ч

дугъум — дукъум

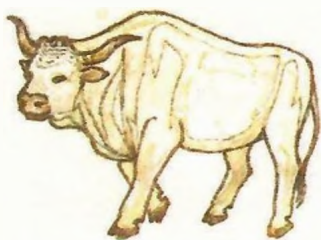
Гъгъ

Дугъумлу къолда.

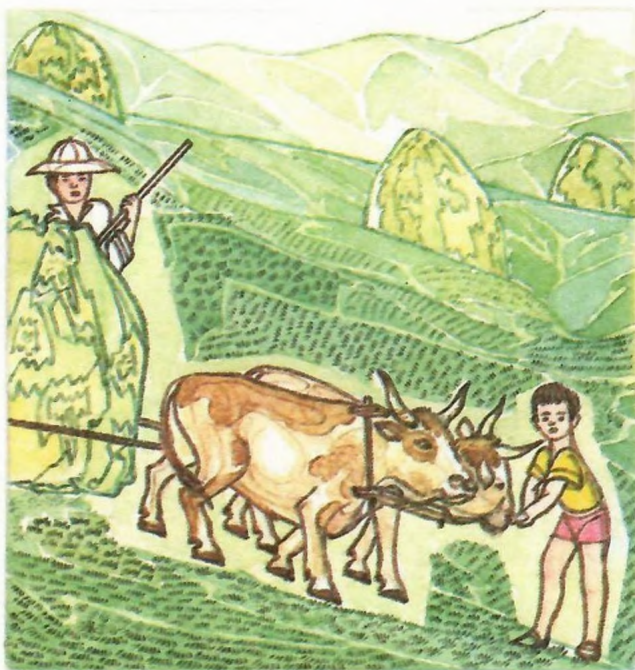
Сагъит бизни агъачха чакъырды.
Биз Дугъумлу къолгъа бардыкъ.
Анда биз дугъумла жыйдыкъ.

а	о	у	ы	л	м	н	р	й	у	б	г	гъ	д	ж	ж	з		
э		ю	и	е							к	къ	т	ш	ч	с	х	

ёс сё ёт бё тө кё

ёт | ме | к бё | рю кё | з
нё | ге | р ё | гю | з тө | ш

Къышха хазырланыу.

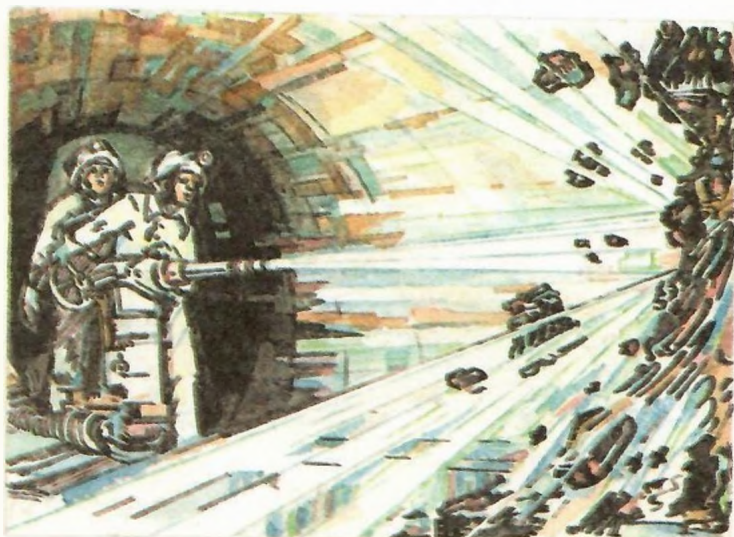
Эллиле төшде бичен чалгъандыла,
гебен этгендиле. Кёккёз ёгюзле бла
гебен тартады. Ёзю Кёккёзге
болушады.

Нарт сёз.

Жай ишлеген – къыш тишлер.

ёл лё тө ёх

шу | ё | х ша | х | тө | р
шо | фё | р мо | н | тө | р

Шагъабан лётчикди.
Къамгъут шахтёрду.
Алёша шофёрду.
Ёзю монтёрду.

Алёша бла Шагъабан шуёхладыла.

Элбер.

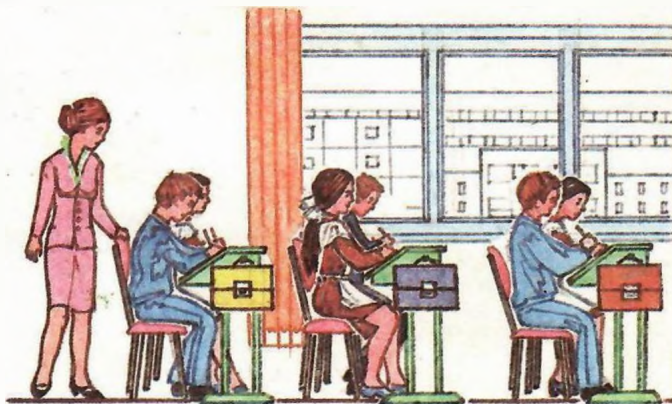
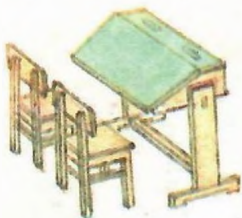
Учса да, къонса да жыймайды
къанатларын. Ол аллай темир
къушду, ким айтыр аны атын?

па ап пи ып пе пу

па | п | ка ап | па чо | л | пу
па | р | та пе | ро жа | зы | п

пил — бил

Класс.

Къонгуроу къагъылды. Дерс
башланды. Парталагъа олтурдукъ.
Биз жазаргъа хазырландыкъ. Паша
да папкасындан къагъытла чыгъарды.

Элбер.

Узун къуйрукъ саурусхан —
къазандагъын тауусхан. Ол
неди?

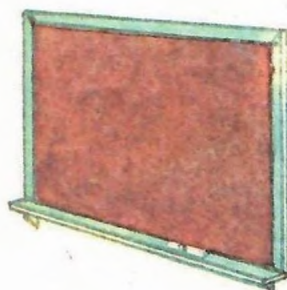

енг анг нга нгу нгы

те | нг жа | нгы кьо | нгу | ро | у
ма | нга та | нг къя | нга

Нгнг

Къанга.

Тенгле.

Жангораз бла мен тенглебиз.
Танг атып, кюн чыкъгъанлай биз
школгъа барабыз. Анда жангы билим
алабыз. Жангораз манга болушады.

а	о	у	ы	л	м	н	р	й	у	б	г	г	гъ	д	ж	ж	з
э	ё	ю	ие				п	к	к	ъ	т	ш	ч	с	х		

якъ ян ля къя

у|я къо|ян жи|ля|н
къа|я яс|ли Кя|ма|л

Ясли.

Асият яслиге жорюйдю. Кямал
бла Лейля да ары барадыла.

Элбер.

Жол юсюнде жаулу
къайыш. Ол неди?

ва

во

ве

ва | го | н

па | ро | во | з

ве | р | то | лё | т

Во | ва

„В“ — гъа сёз изледим.

„В“ – гъа сёз изледим:

„Вовачыкъ сен айт“ — дедим.

„Вертолёт“ – деди тенгим,

„Вездеход“ – дедим кесим.

Ёлмезланы М.

Элбер. От бла суу ашыды,
Улоуланы башыды. Ол неди?

фа

фе

фо

фо | р | ма
фе | р | ма

те | ле | фо | н
Фа | ри | за | т

Фермада.

Филлячукъ, Фаризатчыкъ да,
Фазийчик, Фатиматчыкъ да
Фермагъа суюп барадыла,
Фердауусха болушадыла.

Ёлмезланы М.

ци

це

ко|н|це|р|т

ци|р|к

Циркде.

Мен анам бла циркге бардым.
 Анда аслан от кършоудан секиреди.
 Айыу мотоцикл жюрютеди. Ат топ
 бла ойнайды. Мен циркни сюме.

а	о	у	я	л	м	н	г	р	й	у	б	в	г	г	д	ж	ж	з				
э	е	ю	и	ё								п	ф	к	к	ъ	т	ш	ч	с	х	ц

щё щи ща

щё|т|ка я|щи|к п|ла|щ

борщ — борч

Сабий сад.

Сабий садда хар сабийни энчи шкафы, ящиги барды. Хар ящикде щёткала да бардыла.

Садда сабийлеге борщ, баста, хычинле да ашатадыла.

Лагерь жыры.

Окьюу битсе, солургъа
Биз лагерге барабыз,
Тау гюллени ичинде
Ойнап, саулукъ алабыз.

Жылны кезиулери.

Жылны төрт кезиую барды: жаз, жай,
кюз, къыш.

Жаз айла: март, апрель, май.

Жай айла: июнь, июль, август.

Кюз айла: сентябрь, октябрь, ноябрь.

Къыш айла: декабрь, январь, февраль.

Элберле.

Къар да эрийди,
Суу да тебирейди.
Кюн созулады.
Ол къачан болады.

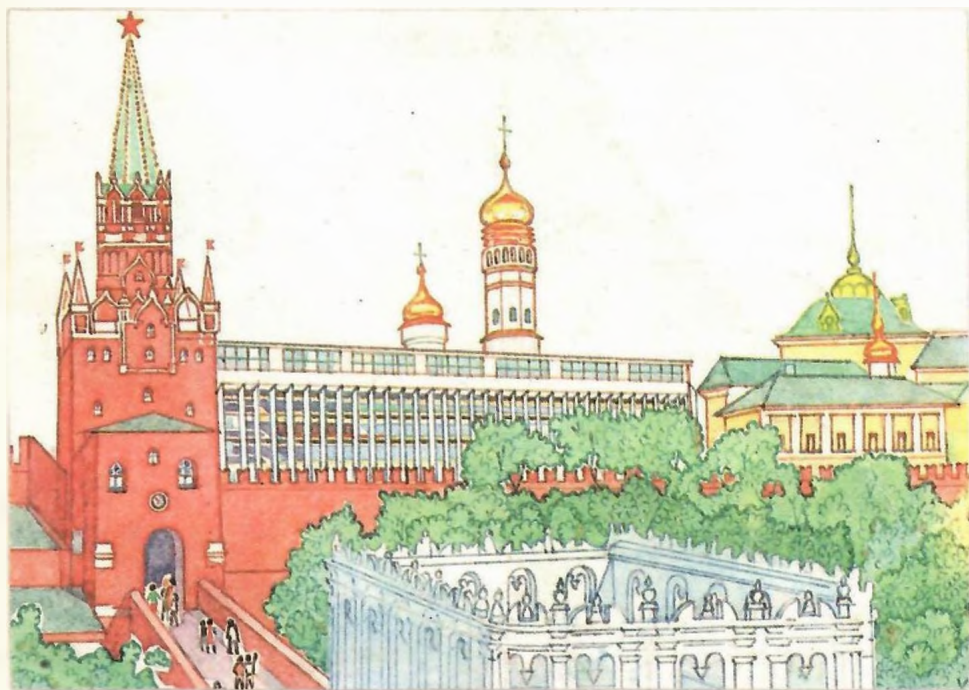
Кюн къыздырады,
Ханс да чагъады,
Будай толады.
Ол къачан болады?

Сабан къуруйду,
Жер да жибийди.
Жаун жауады.
Ол къачан болады?

Къар сабанлада,
Буз да суулада,
Жел айланады.
Ол къачан болады?

сье | з | д ра | зье | з | д

Ъъ

Баш Советни съезди.

Москвада къралны Баш Советини съезди болгъанды. Съезд къралны жашаууну юсюнден оноу этгенди. Ол оноу жашауну иги этерикди.

Нарт сёз. Ашыкъгъан суу тенгизге жетмез.

А л ф а в и т .

Аа	<i>Аа</i>	Бб	<i>Бб</i>	Вв	<i>Вв</i>	Гг	<i>Гг</i>
Гъгъ	<i>Гъгъ</i>	Дд	<i>Дд</i>	Ее	<i>Ее</i>	Ёё	<i>Ёё</i>
Жж	<i>Жж</i>	Зз	<i>Зз</i>	Ии	<i>Ии</i>	Йй	<i>Йй</i>
Кк	<i>Кк</i>	Къкъ	<i>Къкъ</i>	Лл	<i>Лл</i>	Мм	<i>Мм</i>
Нн	<i>Нн</i>	Нгнг	<i>Нгнг</i>	Оо	<i>Оо</i>	Пп	<i>Пп</i>
Рр	<i>Рр</i>	Сс	<i>Сс</i>	Тт	<i>Тт</i>	Уу	<i>Уу</i>
Фф	<i>Фф</i>	Хх	<i>Хх</i>	Цц	<i>Цц</i>	Чч	<i>Чч</i>
Шш	<i>Шш</i>	Щщ	<i>Щщ</i>	Ъ	<i>ъ</i>	Ыы	<i>Ыы</i>
Ь	<i>ь</i>	Ээ	<i>Ээ</i>	Юю	<i>Юю</i>	Яя	<i>Яя</i>

Мечиланы К. Б.

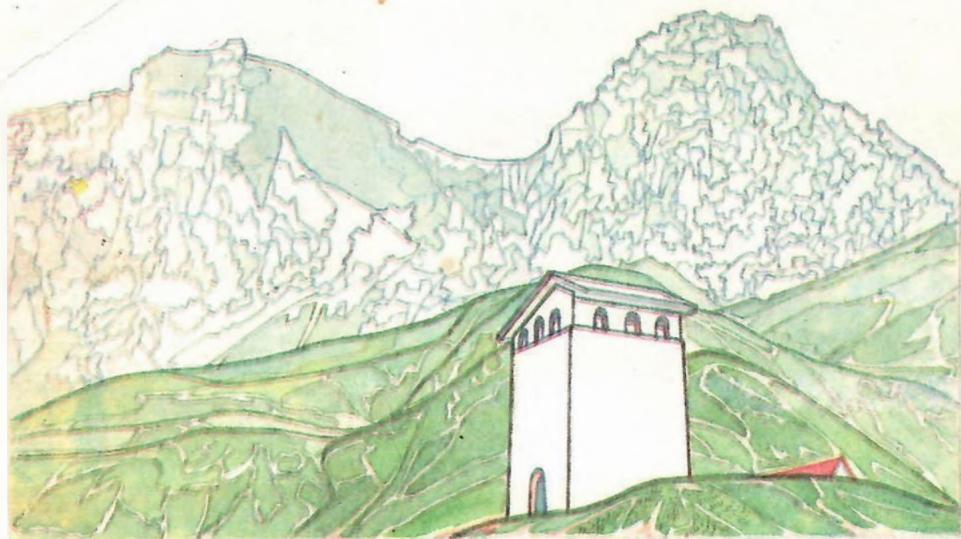
Мечиланы Кязим Мал-
кърны уллу назмучусуду.
Кязим кёп назмула,
жырла жазгъанды. Ол
кесини туугъан журтун,
халкъын бек суйгенди.

Окъуюкъ.

Билимден ахшы зат жокъду.
Билгенни жүреги токъду.
Билим душманлагъа окъду.
Андан къачхан—жокъдан
жокъду!

Билим ат болуп чабады,
Къуш болуп, кёкде учады.
Чабакъча, тенгиз тубюнде
Батхан кемени табады.
Осуятым хар къардашха:
Заманны жиберме бошха!
Билим – дуняны жарыгъы,
Керекди ол къартха, жашха.

Ата журт.

Ата журт сени арбазынгдан башланады.
Сен къайда жашасанг да Ата журтунгу
унутмайса. Адамны бир Ата журту болады.
Биз Ата журтубузну бек сюебиз.

Эшитемисе, кюнню кёремисе?

Эшитемисе, кюнню кёремисе?
Нечик ариу жанады.
Жангыдан туугъан малкъар элдеде
Бюгюн уллу къууанч барады.
Хайда, хайда, хайда къууанчны кёрюрге
Ата журтубузгъа алгъыш берирге!

Будайланы Ах.

Къулийланы Къ. Ш.

Къулийланы Къайсын битеу
къыралгъа белгили малкъар
поэтди. Ол кёп назмула,
жырла, жомакъла, повесть
да жазгъанды.

Ана тили.

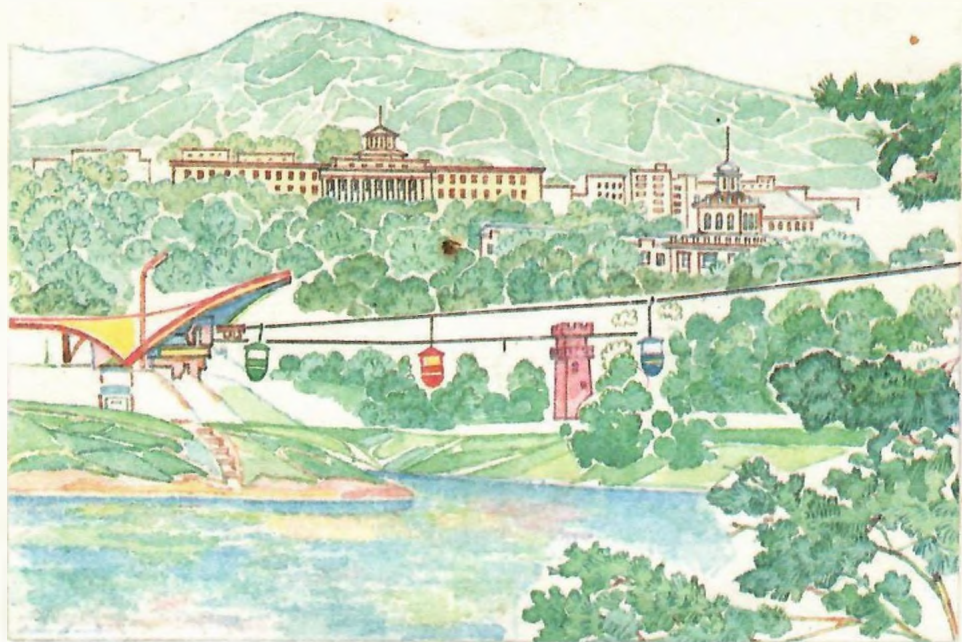
Сенде жылыуу ана ёшюнню,
Жерими кырдык ийиси сенде,
Тазалыгъы анала сютюнню,
Кёгет шатыклыгъы сёзлерингде.

Ыннам этген гыржынны татыуу,
Огъурлулугъу ана кёзлени,
Туугъан отжагъабызны жылыуу,
Жарыкълыгъы жазгъы эрттенлени.

Къыйын кюн тыянган тыягъыбыз,
Къууанч кюн къууантхан
сырыйнабыз,—

Ой ана тили, сабийлик тили,
Ой ана тили, кертилик тили!

Нарт сёз: Тилсиз миллет жокъ болур.

Нальчик.

Нальчик бизни республиканы ара шахарыды. Ол Кавказы бек ариу жерлеринден бириди. Женгил баргъан тау суучугъу, къалын агъачлары, дарман суулары, ариу парклары. Нальчикни курорт шахар этгендиле. Нальчикде солургъа, кеслерине бакътырыргъа кёп адам келедиле. Ол бизни туугъан жерибизди.

Нарт сёз: Тойгъан жерден туугъан жер ахшы.

Бююннгу кюн.

Къуанч жашау къуралгъанды
Малкъар жерледе.
Жангы школла ачыладыла
Тау элледе.

Башха тюрлю кёрюнелле
Энди тау юйле,
Ана тилде окъуйдула
Таулу сабийле.

Къалай сейир къуанч барады
Бююннгу кюнде.
Таулу устаз дерс береди
Малкъар тилинде.

Зумакъулланы Т.

Жут ит.

Бир ит ауузунда сюеги бла кёпюрге киргенди. Ол сууда ауанасын кёргенди. Ауанасын башха ит сунуп, андан сюекни сыйырыргъа, суугъа секиргенди. Сууда уа не табарыкъ эди, жукъда тапмагъанды.

Чуу, чуу, чуу
ала,
Эки чичхан
суу ала,
Ынна боза
бишире,
Келин отдан
тюшюре.
Чуу, чуу, чуу,
чуу.

Терек бахча.

Бизни школну терек бахчасы барды.
Анда балли, эрик, алма битеди. Жаз
келгенди. Терекле чагъып башлагъандыла.

Балли терегим.

Къурмач жаулукъ къысханды
Гюлю терегим.
Дух ийис да этгенди
Балли терегим.
Бал чибинле, жызылдай,
Анга къонадыла,
Акъ чакъгъан бутакълагъа
Къонакъ боладыла.

Кечерукъланы Б.

Нарт сёз. Терек—саулукъгъа дарман.

Топчугъум.

Топ-топ, топчугъум,
Төгерекди тончугъунг,
Къызгъылдымды бетчигинг,
Жумушакъды этчигинг.

Топ-топ, топчугъум,
Ариу, сыйдам жолчугъунг,
Тюйюлгенден тоймадынг,
Менде къарыу къоймадынг.

Топ-топ, топчугъум,
Чабып жетгенди жукъум,
Келчи, сен да, бир тынчай, —
Кёкде жылтырайды ай.

Узденланы А.

Иги сёз халкъны кючюдю,
Зулмугъа кебин бичеди,
Ол игилени ишиди,
Осаллагъа къамичиди.

Мечиланы К.

Харфлыкъны сёзю.

Чёрчек таулчукъ!
Окъуу жыл ётдю!
Къара кёзюме,
Тынгыла сёзюме.

Сен кюрешгенсе
Къара таныргъа,
Ана тилингде
Билим алыргъа.

Ахшы балачыкъ.
Тынгыла манга.
Мен жол кёргюзтдюм
Илмугъа санга.

Бил сен, илмуду
Хар ишни башы,
Сау дуняны
Тутурукъ ташы.

Жангы китапны
Ал да къолунга,
Атлан, таулчукъ,
Ахшы жолунга.

Будайланы Ах.

Харфлыкда графика белгилени юсюнден.

Окьюуну эм жазыуну дерслеринде быллай схемала хайырланыладыла.

1.

Айтымла бла алагъа кирген сёзле;

2. сёз;

3. бёлюмню чеги, сёзде бёлюмлени саны;

4. сёзде басымны белгиси;

5. бёлюм;

6. таууш кьошум (кьысыкъ + ачыкъ) бёлюм;
ма

7. таууш кьошум (ачыкъ + кьысыкъ) бёлюм;
ат

8. харфланы окьургъа хазырлаучу заманда тауушну белгиси;

9. ачыкъ таууш;

10. кьысыкъ таууш;

11. жангы окьулгъан тауушну-харфны кёргюзтген белги.

